

Elżbieta Papińska

Ślady kultury materialnej i duchowej Tybetańczyków na obszarach współczesnych prowincji Syczuan i Qinghai

W artykule przedstawiono przykłady pozostałości kultury materialnej i duchowej Tybetańczyków w prowincjach Syczuan i Qinghai, znajdujących się współcześnie poza granicami Tybetańskiego Regionu Autonomicznego. Przedstawiono wieś tybetańską Jiaju z rejonu Danba i obiekty kultury sakralnej. Jednym z nich jest klasztor Kumbum (Ta'er Si), odgrywający znaczącą rolę w buddyzmie tybetańskim. Obiekty te ocalały pomimo ogromnych zniszczeń, jakich dokonano podczas rewolucji kulturalnej, i dowodzą ciągłości osadniczej Tybetańczyków na tych ziemiach. Zwrócono także uwagę na pielęgnowanie tradycji ludowych (śpiewu, tańca, strojów), które są bardzo istotne w zachowaniu tożsamości narodowej.

Słowa kluczowe: region historyczno-polityczny, region historyczno-kulturowy, dziedzictwo kulturowe, Tybetańczycy, wsie tybetańskie, klasztory buddyjskie.

1. Wprowadzenie

Tybet budził w przeszłości i nadal budzi duże zainteresowanie, nie tylko wśród naukowców reprezentujących różne dyscypliny badawcze, ale także wśród ludzi chcących poznać dzieje, kulturę i przyrodę tego trudno dostępnego regionu. To m.in. ta duża trudność w dotarciu do tego miejsca potęguje ludzką ciekawość. Niedostępność Tybetu wynikała w przeszłości przede wszystkim z uwarunkowań przyrodniczych. Duże wysokości nad poziomem morza pasm górskich otaczających Tybet (np. Himalaje, Karakorum, Pamir, Kunlun, Qilian Shan i Altun Shan), jak i znaczne bezwzględne wysokości samego Tybetu (średnia wysokość 4000–5000 m n.p.m.) były dla wielu barierą nie do pokonania. Konsekwencją określonej orografii są trudne warunki klimatyczne, spadek ciśnienia atmosferycznego i zmiana składu chemicznego powietrza, typowa dla znacznych wysokości nad poziomem morza. Choroba wysokogórska, która pojawiała się jako następstwo przebywania na znacznych wysokościach u osób do tego nieprzyzwyczajonych, to tylko jedna z niedogodności towarzyszących przybywającym na te tereny. Długo zalegająca pokrywa śnieżna, bardzo niskie temperatury powietrza występujące przez znaczną część roku, silne wiatry i wie-

loletnia zmarzlina w gruncie także utrudniały podróż do Tybetu, zwłaszcza że sieć dróg praktycznie nie istniała.

Nie tylko warunki przyrodnicze ograniczały możliwości penetracji tego rozległego obszaru. Burzliwe dzieje polityczne państwa Tybetu w konsekwencji doprowadziły do utraty niepodległości, kiedy to 7 października 1950 r. wojska Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej przekroczyły rzekę Jangcy i rozpoczęły marsz na Lhasę (Wall 2008). W 1965 r. utworzono Tybetański Region Autonomiczny, będący jedną z chińskich prowincji, jednocześnie diametralnie zmieniając jego granice. Około połowy dawnej powierzchni Tybetu znalazło się w granicach innych prowincji Chińskiej Republiki Ludowej: Gansu, Syczuan, Qinghai i Yunnan.

Celem artykułu jest próba ukazania pozostałości kultury materialnej i duchowej Tybetańczyków na terenach znajdujących się współcześnie poza granicami Tybetańskiego Regionu Autonomicznego. Obiekty te ocalały pomimo ogromnych zniszczeń, jakich dokonano podczas rewolucji kulturalnej, i dowodzą ciągłości osadniczej Tybetańczyków na tych ziemiach. Zebrana przez autorkę dokumentacja fotograficzna prezentowana w artykule pochodzi z obserwacji prowadzonych podczas wyjazdów terenowych do Chin i Tybetu w latach 2007, 2008 i 2010. To właśnie kontakty z miejscową ludnością oraz możliwość obcowania z wytworami ich kultury stały się inspiracją do podjęcia prezentowanej problematyki. Znaczną pomocą w przygotowaniu artykułu były pozycje, które ukazały się na rynku polskim w ostatnich latach, relacjonujące skomplikowane dzieje Tybetu (m.in.: French 2007, Kalmus 2008, Laird 2008, Wall 2008). Lektura tych publikacji pozwoliła na lepsze zrozumienie wielu różnych sytuacji, których świadkiem była autorka podczas podróży po Chinach i Tybecie.

2. Kilka faktów z historii Tybetu

Fakt 1. Zasięg przestrzenny imperium tybetańskiego w VII i VIII w. był ogromny. W okresie tym pod rządami Trisonga Decena (755–797), w wyniku prowadzonych licznych wojen, Tybet znacznie zwiększył stan posiadanych terytoriów, które na zachodzie sięgały aż do Amur-Darii, na wschodzie zaś nawet do Chang’an (obecne Xi’an). Ówczesna stolica Chin – Chang’an – została zdobyta w 763 r., było to wydarzenie o dużym znaczeniu politycznym, którego konsekwencją było wprowadzenie na chiński tron marionetkowego cesarza (Kalmus 2008). Zdobycie tego miasta utrwaliło pozycję Tybetu w Azji Centralnej jako dominującego państwa regionu. Dalajlama XIV tak odniósł się do tego wydarzenia z historii Tybetu: „Tybet był w owym czasie wielki i potężny – [...] w przeciwnym razie trudno by było Tybetańczykom podbić Chiny. Wiem, że nasza armia przybyła do murów Xi’an, i słyszałem, że podbiła miasto

i osadziła na tronie własnego cesarza” (Laird 2008, s. 62). Zdobyć tego miasta było nie lada wyczynem. Już samo dotarcie do niego wymagało ogromnego wysiłku – w linii prostej Lhasę od Xi’an dzieli ponad 1750 km, a dystans liczony po współczesnych drogach wynosi ponad 2800 km. Miasto to było w ówczesnym czasie prawdopodobnie najludniejszą metropolią świata, która na 84 km² skupiała ponad milion mieszkańców (Laird 2008). Dzięki specyficznemu położeniu – na krańcu Jedwabnego Szlaku – miasto było połączone z Persją, Indiami, Bizancjum i Środkowym Wschodem, natomiast poprzez Wielki Kanał skomunikowane było z portami południowych Chin. Takie położenie zapewniało rozwój handlu, przysparzając ogromne bogactwo miastu (ryc. 1–2). Konflikt zbrojny zakończył się w 783 r. podpisaniem porozumienia pokojowego, w którym ustalono m.in. przebieg granicy między Chinami a Tybetem¹. Mimo to sytuacja na pograniczu chińsko-tybetańskim była nadal niestabilna i dopiero traktat pokojowy podpisany w 821 r. zakończył działania wojenne.

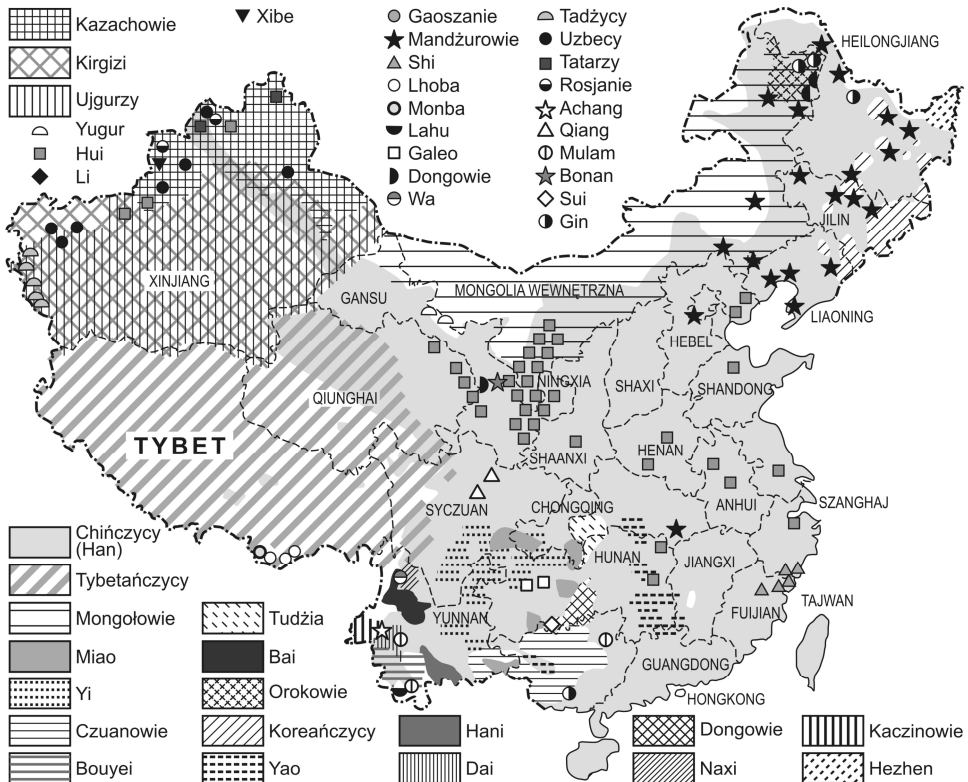


Ryc. 1–2. Wielka Pagoda Dzikich Gęsi w Xi’an. Wybudowana w 652 r., za panowania dynastii Tang
Źródło: fotografie autorki (2010)

Fakt 2. W kolejnych wiekach dochodziło wielokrotnie do wojen między Tybetańczykami a Mandżurami i Chińczykami oraz innymi ludami (np. Mongołami – Dżungarami). Sytuacja polityczna zmieniała się często i w konsekwencji w 1721 r. ukazał się dekret mandżurskiego cesarza K’ang-si regulujący stosunki między „mandżurskimi” Chinami a Tybetem (Kalmus 2008, Laird

¹ <http://www.tibinfo.cz>.

2008). Wynikało z niego, że Tybet już od ponad 80 lat jest ich wasalem lennym. Podobnie traktowane były przez cesarzy mandżurskich inne kraje Azji Południowo-Wschodniej, np.: Tajlandia, Laos, Birma, Korea. W praktyce uznanie Mandżurów za „suzerenów” polegało głównie na słaniu misji lennych do Chin przez nowo koronowanych władców, aby uzyskać ich akceptację. Tybetańczycy postępowali podobnie w stosunku do dalajlamów – Mandżurowie potwierdzali inkarnację kolejnego dalajlamy. Niestety, daniny ofiarowane mandżurskim władcom Chin oraz imperium Qing stały się przesłanką do uznawania przez współczesnych Chińczyków Tybetu jako integralnej części ich państwa.



Ryc. 3. Rozmieszczenie ludności Tybetańskiej na tle mniejszości etnicznych i narodowych Chin

Źródło: Li Chunsheng Chen Yong (2007, zmienione)

Fakt 3. Najnowsza historia Tybetu w granicach Chińskiej Republiki Ludowej datuje się od 1965 r., kiedy powstał Tybetański Region Autonomiczny (TRA), w obręb którego wchodzi jedynie dawna prowincja Ū-Tsang, obejmująca około połowy terytorium dawnego Tybetu, czyli jego centralną, zachodnią i południo-

wą część. Pozostałe prowincje Amdo i Kham zostały włączone już wcześniej do chińskich prowincji: Qinghai, Syczuan, Yunnan i Gansu. W konsekwencji znaczna część terenów zamieszkałych przez Tybetańczyków znalazła się poza granicami TRA (ryc. 3). Prawdopodobnie władze chińskie uważały, że na terenach należących do „chińskich” prowincji znacznie łatwiej będzie prowadzić sinizację.

3. Kultura materialna i sakralna Tybetańczyków poza terytorium TRA

Działania wojenne prowadzone od 1950 r., liczne powstania, a przede wszystkim polityka władz chińskich prowadzona wobec Tybetańczyków doprowadziły do ogromnego wyniszczenia ludności i wszelkich przejawów ich odrębności kulturowej. Jako przykład niech posłużą dane dotyczące zniszczeń klasztorów w okresie „rewolucji kulturalnej”. Według źródeł tybetańskich, na ponad 6250 obiektów w całości przetrwało zaledwie 13 (Kalmus 2008), tj. 0,2% ogółu klasztorów! Źródła chińskie są trochę łagodniejsze w swych ocenach; szacują, że zniszczeniu oparło się 1,4% obiektów, jednak i tak skala zniszczenia jest ogromna.

Podróżując po ogromnie rozległych prowincjach Syczuan, Qinghai, Gansu i Yunnan, znacznie odległych od typowych miejsc odwiedzanych przez turystów (np. Pekinu, Szanghaju, Xi'anu), można spotkać wiele pozostałości dziedzictwa kulturowego Tybetańczyków. Dowodzą one ciągłości osadniczej ludności tybetańskiej na tych obszarach, która pomimo tragicznej historii ocalała swoją tożsamość i odrębność kulturową. Obecność ludności tybetańskiej na obszarach położonych poza Tybetańskim Regionem Autonomicznym jest odzwierciedlona w podziale administracyjnym Chin na poziomie prefektur i powiatów (*county*). Tam, gdzie procentowy udział Tybetańczyków był znaczny (powyżej 50% ogółu ludności), w obrębie prowincji zostały utworzone tybetańskie autonomiczne prefektury (tab. 1–2). Największa ich liczba występuje w prowincji Qinghai – sześć, w Syczuanie – dwie, natomiast w Gansu i Yunnanie po jednej. W niektórych prefekturach procentowy udział Tybetańczyków w strukturze etnicznej wyraźnie zmalał, np. w Haibei do 24%, w Dêqên zaś do 33%. W Tybetańskiej Autonomicznej Prefekturze Haibei wyraźnie widać już zarysowującą się przewagę ludności Han (ok. 37%), co jest konsekwencją wprowadzania dla ludności chińskiej wyraźnych przywilejów ekonomicznych i społecznych na obszarach zamieszkiwanych przez Tybetańczyków. Na niższym szczeblu podziału administracyjnego również pojawiają się autonomiczne powiaty z dominującym udziałem ludności tybetańskiej (tab. 1).

Tabela 1. Tybetańskie autonomiczne prefektury i powiaty w Chinach (2009)

Prowincja	Nazwa	Główna ludność	Stolica
Gansu	Gannan Tybetańska Autonomiczna Prefektura	Tybetańczycy	Hezuo
Qinghai	Haibei Tybetańska Autonomiczna Prefektura	Tybetańczycy	Haiyan County
Qinghai	Hainan Tybetańska Autonomiczna Prefektura	Tybetańczycy	Gonghe County
Qinghai	Huangnan Tybetańska Autonomiczna Prefektura	Tybetańczycy	Tongren County
Qinghai	Golog Tybetańska Autonomiczna Prefektura	Tybetańczycy	Maqên County
Qinghai	Gyêgu Tybetańska Autonomiczna Prefektura <i>Yushu (Yüxü)</i>	Tybetańczycy	Gyêgu County <i>Yushu (Yüxü) County</i>
Qinghai	Haixi Mongolska i Tybetańska Autonomiczna Prefektura	Mongolowie i Tybetańczycy	Delhi
Syczuan	Ngawa Tybetańska i Qiang Autonomiczna Prefektura	Tybetańczycy i Qinag	Barkam County
Syczuan	Garzê Tybetańska Autonomiczna Prefektura	Tybetańczycy	Kangding County
Yunnan	Dêqên Tybetańska Autonomiczna Prefektura	Tybetańczycy	Xamgyi'nyilha County <i>Xianggelila (Shangri-La) County</i>
Gansu	Tianzhu Tybetański Autonomiczny Powiat	Tybetańczycy	Huazangsi Town
Syczuan	Muli Tybetański Autonomiczny Powiat	Tybetańczycy	Qiaowa Town

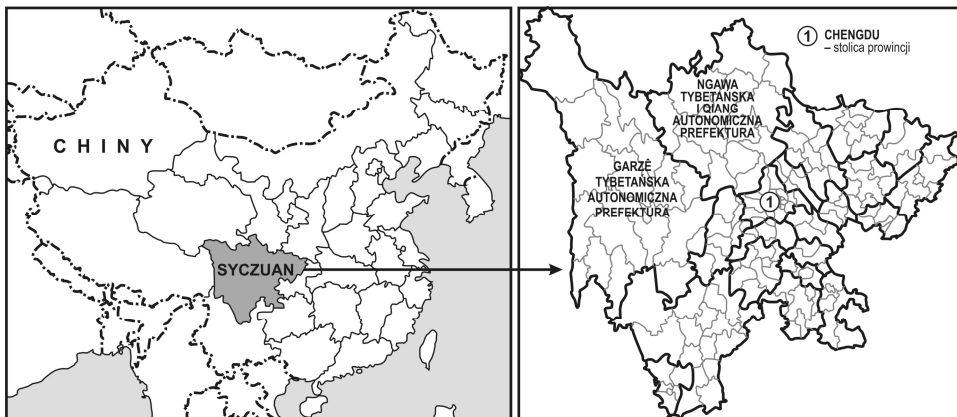
Źródło: http://en.wikipedia.org/wiki/Autonomous_prefectures_of_the_People%27s_Republic_of_China; http://en.wikipedia.org/wiki/Autonomous_counties_of_the_People%27s_Republic_of_China.

Tabela 2. Skład etniczny w tybetańskich autonomicznych prefekturach (2000)

Autonomiczna prefektura	Rok powstania	Prowincja	Udział ludności		Liczba ludności ogółem
			tybetańskiej	Han	
Ngawa	1953	Sichuan	54,00	25,00	873 000
Gannan	1953	Gansu	51,44	41,75	640 106
Garzê	1950	Sichuan	78,00	18,00	969 500
Golog	1954	Qinghai	91,63	6,59	155 300
Dêqên	1957	Yunnan	33,12	16,39	374 500
Haibei	1953	Qinghai	24,15	36,63	278 500
Hainan	1953	Qinghai	62,77	28,06	427 900
Huangnan	1953	Qinghai	66,32	7,54	231 700
Gyêgu	1951	Qinghai	97,25	2,56	310 800

Źródło: http://en.wikipedia.org/wiki/Autonomous_prefectures_of_the_People%27s_Republic_of_China

Prowincja Syczuan. W Zachodnim Syczuanie znajdują się dwie tybetańskie autonomiczne prefektury Ngawa oraz Garzê (ryc. 4). Cechują się one największą powierzchnią, a zarazem najmniejszą liczbą ludności. Wynika to głównie z trudnych warunków naturalnych, gdyż ich obszar zajmują pasma górskie, otaczające od zachodu i południowego zachodu Kotlinę Syczuańską. Stanowią one najdalej na wschód wysunięte pasma górskie obrzeżenia Wyżyny Tybetańskiej (Qinghai-Tibet Plateau).



Ryc. 4. Położenie prowincji Syczuan i jej podział administracyjny

Źródło: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Syczuan>, zmienione



Ryc. 5. Tybetanka z zachodniej część prowincji Syczuan
Źródło: fotografia autorki (2007)

W Syczuanie najwyższy szczyt Mount Gongga osiąga 7556 m n.p.m i znajduje się w obrębie Daxue Shan (pasmo w obrębie systemu górskiego Hengduan). Wiele szczytów przekracza 6000 m n.p.m, co czyni ten obszar dość trudny do kolonizacji osadniczej. Nie dziwi więc sytuacja, że tereny te z powodzeniem zamieszkują Tybetańczycy, którzy na znacznych wysokościach nad poziomem morza doskonale funkcjonują, w przeciwieństwie do przedstawicieli ludności Han (Chińczyków) (ryc. 5).

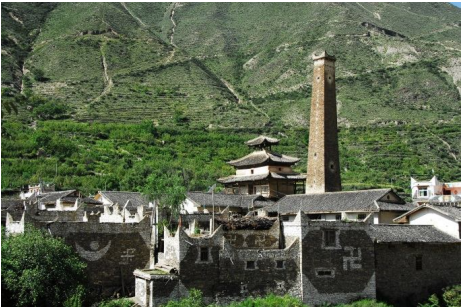
W krajobrazie Zachodniego Syczuanu dominują wsie, których styl zabudowy świadczy o ich przynależności do kultury tybetańskiej. Te, które położone są z dala od szlaków turystycznych, często charakteryzują się dość ascetycznym wyglądem (ryc. 6–7). Tradycyjne domy zbudowane są

z poziomo ułożonych bali drewnianych, wspartych od frontu na drewnianych kolumnach. Domy nie mają wyszukanych zdobień, są proste w formie, często z wywiniętymi w górę narożnikami płaskich dachów (ryc. 8), które imitują rogi jaków. W niektórych wsiach na elewacjach domów wykonanych z kamienia wymalowane są swastyki buddyjskie, które symbolizują szczęście (ryc. 8). Ze względu na silnie zróżnicowany teren i ograniczone pole widzenia, wiele wsi posiada wieże obserwacyjne (ryc. 9). W przeszłości, kiedy często dochodziło do najazdów i grabieży, wyznaczeni strażnicy obserwowali okolicę i w porę ostrzegali mieszkańców przed zbliżającym się niebezpieczeństwem. Takie wsie są położone w dawnej strefie granicznej pomiędzy Tybetem a Chinami, gdzie zagrożenie najazdami nieprzyjaciela było bardzo duże.

W obu tybetańskich autonomicznych prefekturach, znajdujących się na terenie Syczuanu, można znaleźć także przykłady bardziej komercyjnego wykorzystania dziedzictwa kulturowego Tybetańczyków. Jednym z nich jest wieś Jiaju (ryc. 10–15), położona na wysokości ponad 2000 m n.p.m., 11 km od miejscowości Danba (ok. 13 godz. jazdy od Chengdu). Wieś liczy ok. 150 domów, malowniczo rozlokowanych na sterasowanym stoku głęboko wciętej doliny rzeki Dadu (ryc. 11). Także i w tym przypadku, w obrębie wsi znajduje się kilka wież obserwacyjnych (ryc. 10), domy mają charakterystyczne „rogi” (ryc. 13), ale ze względu na znaczne środki płynące od turystów za bilety wstępu, wygląd tych domów jest znacznie bogatszy.



Ryc. 6–7. Wieś tybetańska na przełęczy Xindu Bridge, z rozległymi halami, położona w górach na wysokości ponad 3000 m n.p.m.



Ryc. 8. Wioski ludności tybetańskiej w Zachodnim Syczuanie z charakterystycznymi swastykami buddyjskimi na murach domów



Ryc. 9. Okolice Danba w Zachodnim Syczuanie – we wsiach położonych w górach występują wysokie wieże do obserwacji terenu



Ryc. 10–11. Tybetańska wioska Jiaju w Prowincji Syczuan
Źródło: fotografie autorki (2007)

Elewacja frontowa jest bogato zdobiona (ryc. 12), podobnie jak i wnętrze domu. Pokoje wyposażone są w ręcznie robione i zdobione meble. W pokoju modlitw (ryc. 14) znajdują się liczne posążki Buddy, ołtarzyki oraz inne przedmioty istotne w religii buddyjskiej. Turyści za odpowiednią opłatą mogą w niektórych

gospodarstwach skorzystać z przygotowanego dla nich posiłku, który także zawiera elementy tradycyjnej kuchni tybetańskiej. Typowy poczęstunek składa się m.in. ze słonej herbaty z masłem, która w naszej kulturze jest czymś niezwykle dziwnym i dość trudnym do zaakceptowania (przełknięcia). Większość potraw jest bardzo pikantna, gdyż, jak to tłumaczą gospodarze, ostre przyprawy dobrze rozgrzewają organizm i pozwalają lepiej mu funkcjonować w trudnych warunkach środowiskowych.



Ryc. 12. Bogato zdobiona elewacja domu w Jiaju



Ryc. 13. Typowy tybetański dom, z płaskim dachem i „rogami” w narożnikach, Jiaju



Ryc. 14. Ręcznie malowane meble w tybetańskim domu



Ryc. 15. Mieszkańcy wsi Jiaju

Źródło: fotografie autorki (2007)

Napotkana grupa mieszkańców, czekająca na autobus do Danby, była ubrana w tradycyjne stroje, znacznie różniące się od zachodniego stylu ubierania się współczesnych Chińczyków. Przyglądając się ich fizjonomii, dało się zauważyć, że wiele osób ma rysy twarzy typowe dla ludności Han (ryc. 15). Jest to wynik polityki prowadzonej przez władze Chin, dążącej do osiedlania Chińczyków na terenach zamieszkałych przez mniejszości, co prowadzi często do mieszania się tej ludności.

Wieś Jiaju zaliczana jest do jednych z najpiękniejszych wiosek tybetańskich na terenie Chin, co podkreślono w chińskim wydaniu „National Geographic” w 2005 r., i zyskała miano „Tybetańskiej Krainy Czarów”. Z jednej strony cieszy zainteresowanie kulturą tybetańską, z drugiej jednak strony następuje bardzo silna jej komercjalizacja, którą wykorzystuje też miejscowa ludność. Tak jak i inne mniejszości w Chinach (Papińska 2010), Tybetańczycy dostrzegli możliwość korzystania z środków, jakie płyną z rozwoju turystyki.

Kolejny przykład wsi tybetańskich pochodzi z Jiuzhaigou, który jest położony w MinShan ok. 270 km na północ od Chengdu. Wsie znajdują się na terenie chronionym, znanym z dużej rozpiętości hipsometrycznej, od 1990 m n.p.m. do 4764 m n.p.m. Duże deniwelacje wytworzyły specyficzne warunki mikroklimatyczne, które wpłynęły na rozwój i bogactwo flory i fauny. Pod względem różnorodności biologicznej obszar, rozciągający się łukiem od słynnego Rezerwatu Wolong po Jiuzhaigou, zaliczany jest do tzw. światowych centrów różnorodności biologicznej *hotspot* (Loucks i in. 2003). Już w 1978 r., doceniając niezwykle walory przyrodnicze tego terenu, utworzono rezerwat przyrody, który w 1982 r. został przekształcony w park narodowy, a w 1992 r. wpisano go na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO². W 1997 r. uzyskał status rezerwatu biosfery (M&B Reserve), natomiast w 2004 r. – narodowego geoparku (Papińska 2012).

Walory przyrodnicze przyciągają duże rzesze turystów, którzy obsługiwani są przede wszystkim przez miejscowych przewodników, wywodzących się spośród Tybetańczyków. Nazwa Jiuzhaigou oznacza w języku tybetańskim dolinę dziewięciu wiosek i rzeczywiście znajdują się tu wsie, których mieszkańcy nastawieni są głównie na obsługę stale rosnącego ruchu turystycznego. Niewielkie tybetańskie osady bardzo wyraźnie różnią się od tych prezentowanych wcześniej. Przepych, jaki da się tu zaobserwować, jest bardzo duży. Na niższych kondygnacjach domów znajdują się sklepy oferujące różnego rodzaju wyroby rękodzieła tybetańskiego, ale także niskiej jakości pamiątki, pochodzące najczęściej z masowej chińskiej produkcji (ryc. 16–17). Oprócz sklepów znajdują się tu także niewielkie restauracje, oferujące podróżnym możliwość skosztowania dań regionalnej kuchni. Sam układ przestrzenny wsi jest też odmienny od tych prezentowanych wcześniej. Mimo dużego zróżnicowania hipsometrycznego terenu, domy nie są położone w dużym rozproszeniu na stokach, lecz tworzą zwarte skupiska, składające się zazwyczaj z kilkunastu dużych domostw usytuowanych na dnie doliny. Ze względu na dość restrykcyjną ochronę tego cennego przyrodniczo obszaru, istnieją znaczne ograniczenia dotyczące możliwości rozbudowy osad.

² whc.unesco.org/en/list/637; www.unesco.org.



Ryc. 16. Wieś tybetańska w Jiuzhaigou

Ryc. 17. Nad bramą do wsi
powiewa chińska flaga

Ryc. 18. Czorteny



Ryc. 19. Tybetańskie flagi modlitewne



Ryc. 20. Młynki



Ryc. 21. Thanki

Ryc. 22–23. Nowy kompleks hotelowy wybudowany w stylu tybetańskim
Źródło: fotografie autorki (2010)

Inną cechą charakterystyczną tego obszaru jest bliskie sąsiedztwo domów mieszkalnych i obiektów związanych z kulturą duchową Tybetańczyków. Są to buddyjskie obiekty sakralne – stupy (tybetańskie czorteny), które pełnią funkcję relikwiarza (Szolginia 1992, Szymczakowie 2008). Czorteny mają zazwyczaj kształt dzwonu i zawierają relikwie wybitnych buddyjskich duchownych, ale też lokalnych świętych i oświeconych (ryc. 18). Niektóre z nich są przyozdobione flagami modlitewnymi (tybetańskie *lung ta*), na których wypisane są modlitwy, mantry, fragmenty sutr (ryc. 19). Flagi mają oczyścić i uświęcić przestrzeń, w której się znajdują. Wiatr, czysty i nasączony energią pochodzącą z wibracji mantr zamieszczonych na flagach, przekazuje błogosławieństwo każdemu napotkanemu bytowi. W pobliżu czortenów znajdowały się tybetańskie młynki modlitewne (ryc. 20), które także mają duże znaczenie w symbolice buddyjskiej. Wprawiając je w ruch, modlący znacznie szybciej mogą „odmówić” mantrę, która wyryta jest na ścianie młynka. Ustawione w rzędzie młynki wprawiane są ruch obrotowy przez kolejne osoby przemieszczające się wokół nich. W pobliżu młynków znajdowały się namalowane na płótnie thanki (ryc. 21), przedstawiające wcielenie Buddy Siakjamuni.

Warto pokreślić, że nowe obiekty, które powstały na tym obszarze i są związane z obsługą ruchu turystycznego, budowane są w stylu tybetańskim. Przykładem może być duży kompleks hotelowy z typowymi cechami kultury tybetańskiej (ryc. 22–23). W kompleksie nie zabrakło wieży obserwacyjnej czy „rogów” w narożnikach płaskich dachów.

Jeszcze innym przejawem dziedzictwa kulturowego Tybetańczyków na terenie Jiuzhaigou było niezwykle interesujące przedstawienie teatralne. Tematem przewodnim spektaklu była droga, jaką pokonuje Tybetańczyk od chwili narodzin przez śmierć aż do reinkarnacji. Dla osób, które niewiele wiedzą na temat religii buddyjskiej, była to niezwykle pouczająca lekcja, podczas której można było poznać świat wierzeń na co dzień towarzyszący Tybetańczykom. Głębokim doznaniem była muzyka tybetańska, śpiew i taniec, barwne stroje ludowe. Niektóre scenki zaprezentowane podczas spektaklu można było zaobserwować „na żywo” w Lhasie, chociażby podczas prac renowacyjnych najważniejszej świątyni Tybetu – Jokhang (Dżokhang).

W Syczuanie znajduje się wiele ważnych miejsc kultu religijnego, które trudno jest łączyć bezpośrednio z Tybetańczykami, ale na pewno z religią przez nich wyznawaną i rozprzestrzeganą w Chinach. Dla wyznawców buddyzmu jednym z nich jest święta góra – Emei Shan. Na szczycie góry na wysokości ponad 3000 m n.p.m i w jego otoczeniu wybudowano ok. 70 świątyń i klasztorów buddyjskich.

Prowincja Qinghai. Prowincja Qinghai znajduje się w północno-wschodniej części Wyżyny Tybetańskiej (ryc. 24). Średnie wysokości terenu osiągają tu



Ryc. 25. Świątynia buddyjska nad jeziorem Qinghai



Ryc. 26. Czorten nad Jeziorem Qinghai



Ryc. 27. Brama prowadząca do zespołu klasztornego Kumbum



Ryc. 28. Osiem stup przed klasztorem Kumbum



Ryc. 29. Jeden z dziedzińców klasztornych w Kumbum



Ryc. 30. Mnisi w klasztorze Kumbum

Źródło: fotografie autorki (2008)

W przeszłości był to jeden z największych klasztorów buddyjskich. Przed 1958 r. na czterech fakultetach studiowało w nim 3600 mnichów, a obecnie zaledwie 400. Są to głównie Tybetańczycy pochodzący z Tybetańskiego Regionu Autonomicznego oraz z innych chińskich prowincji. Warto podkreślić, że w czasach rewolucji kulturalnej cały kompleks klasztorny był zamknięty i de-

wastowany. W ostatnich latach trwają prace renowacyjne, finansowane głównie przez pielgrzymujących tu Tybetańczyków i odwiedzających turystów. Można tu zobaczyć przedmioty wykonane według starej tybetańskiej tradycji z masła jaków. Rzeźby te tworzone są przez mnichów w okresie Tybetańskiego Nowego Roku, a potem utrzymywane przez cały rok. Powierzchnia klasztoru jest znaczna i wynosi 144 tys. m², posiada 9300 komnat. Najbardziej znany budynek to Wielka Sala Złotego Dachy. Klasztor Ta'er Si jest uważany za znaczącą skarbnicę kultury i sztuki tybetańskiej. Znajdują się tu ocalałe z czasów rewolucji kulturalnej rzeźby, pomniki i artefakty religijne.

4. Podsumowanie

Historia Tybetu jest niezwykle burzliwa i to nie tylko, jak powszechnie się wydaje, w XX w., ale także w okresach wcześniejszych. W wyniku różnych wydarzeń politycznych Tybet stracił niepodległość, a jego powierzchnia wyznaczona granicami Tybetańskiego Regionu Autonomicznego zmalała o połowę. Znaczna część ludności tybetańskiej znalazła się poza granicami nawet tej „nie-doskonałej” ojczyzny, gdyż ich ziemie włączono do chińskich prowincji: Syczuan, Qinghai, Yunnan i Gansu.

Pomimo utraty więzi terytorialnej z TRA oraz ogromnych prześladowań, zwłaszcza w okresie rewolucji kulturalnej, Tybetańczycy zdołali zachować swoją tożsamość i odrębność kulturową. Przytoczone w artykule wybrane przykłady dziedzictwa kulturowego tej ludności przejawiają się zarówno w sferze materialnej, jak i duchowej. Domy we wsiach tybetańskich cechują się swoistym stylem architektonicznym, dość łatwo identyfikowanym poprzez charakterystyczne elementy (płaskie dachy, „rogi” w narożnikach, wieże obserwacyjne, zdobienia itp.). Tybetańczycy kultywują swoje zwyczaje i tradycje, które są widoczne m.in. w elementach stroju, codziennej biżuterii. Śpiew i taniec także odróżnia ich od innych grup zamieszkujących Chiny. Ich bogactwem jest własny język i pismo, które niestety wypierane są przez obowiązujący na całym terytorium Chin – mandaryński.

Większość Tybetańczyków wyznaje buddyzm. Wiary swojej nie wyrzekli się nawet podczas okresu największej nietolerancji religijnej w Chinach – rewolucji kulturalnej. Nie wpłynęły na to też zniszczenia i grabieże, jakie poczyniono w tym czasie w klasztorach buddyjskich. Ludzie nadal pielgrzymują do świętych miejsc, składają ofiary, przyczyniając się od odbudowy zniszczonych kompleksów sakralnych. Najważniejsze jest to, że Tybetańczycy wcielają w życie zasady wynikające z buddyzmu – są bardzo życzliwi, uśmiechnięci, chętni do niesienia pomocy, gdyż tylko dobre uczynki mogą polepszyć ich los w następnej reinkarnacji.

Literatura

- Dohnalová M., *Nejstarší tibetské dějiny a tři dharmy králové*:
<http://www.tibinfo.cz/clanek.php?id=60> ; (14.06.2014).
- French P., 2007, *Tybet, Tybet*, tłum. J. Halbersztat, Ushuaia.pl, Warszawa.
- Kalmus M., 2008, *Tybet. Legenda i rzeczywistość*, Wydawnictwo Bezdroża, Kraków.
- Larid T., 2008, *Opowieść o Tybecie. Rozmowy z Dalajlamą*, Dom wydawniczy Rebis, Poznań.
- Li Chunsheng Chen Yong, 2007, *China's minority people*, China Pictorial Publishing House, Beijing.
- Loucks C.J., Zhi L., Dinerstein E., Dajun W., Dali F., Hao W., 2003, *The giant pandas of the Qinling Mountains, China: a case study in designing conservation landscape for elevational migrants*, „Conservation Biology”, 17, s. 558–565.
- Papińska E., 2010, *Rola mniejszości narodowych i etnicznych w rozwoju turystyki*, [w:] *Krajobrazy rekreacyjne – kształtowanie, wykorzystanie, rekreacja*, Problemy Ekologii Krajobrazu, t. 27, Warszawa–Biała Podlaska, s. 301–312
- Papińska E., 2012, *Uwarunkowania rozwoju turystyki na przykładzie wybranych geoparków Chin*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Lublin-Polonia”, 67 (2), s. 63–75.
- Szolginia W., 1992, *Architektura*, Sigma NOT, Warszawa.
- Szymczak A. i M., 2008, *Tybet. W kraju ginącej kultury*, Wydawnictwo terraQuest, Warszawa.
- Wall Ł., 2008, *Tybet. Kraj na Dachy Świata*, Wydawnictwo Świat Książki, Warszawa.

Strony internetowe

- http://en.wikipedia.org/wiki/Autonomous_prefectures_of_the_People%27s_Republic_of_China (11.06.2014).
- http://en.wikipedia.org/wiki/Autonomous_counties_of_the_People%27s_Republic_of_China (11.06.2014).
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Qinghai> (13.06.2014).
- http://en.wikipedia.org/wiki/Qinghai_Lake (13.06.2014).
- <http://pl.wikipedia.org/wiki/Syczuan> (13.06.2014).
- <http://whc.unesco.org/en/list/637> (2.02.2011).
- http://www.unesco.org/pg.cfm?cid=31&id_site=638 (2.02.2011).
- http://english.agri.gov.cn/news/dqnf/201404/t20140401_21551.htm (14. 06. 2014).

Traces of material and spiritual culture of the Tibetan people in the areas of modern Sichuan and Qinghai Provinces

Summary

The paper presents examples of residual material and spiritual culture of the Tibetan people, surviving in the areas that are today outside the Tibet Autonomous Region, in areas of Sichuan province and Qinghai. These are examples of Tibetan villages, for example Jiaju of Danba area and the area of Jiuzhaigou. The monastery of Kumbum (Ta'er Si), which plays a significant role in Tibetan Buddhism, is shown as example of cultural sacred sites. These objects survived in spite of the enormous devastations which were made during the Cultural Revolution and demonstrate the continuity of the Tibetan settlement in these lands. It also highlighted the preservation of traditions of folk (singing, dancing, costumes), which are very important in maintaining national identity.

Key words: historical-political region, historical and cultural region, cultural heritage, Tibetans, Tibetan villages, Buddhist monasteries.

Elżbieta Papińska, dr

Katedra Geografii Fizycznej, Wydział Nauk Geograficznych, Uniwersytet Łódzki,
90-139 Łódź, ul. Narutowicza 88